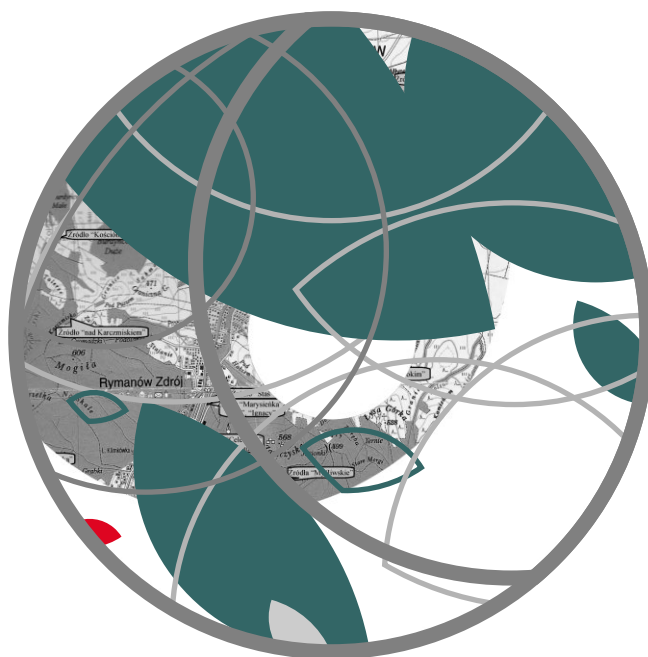

ROCZNIK RYMANOWA ZDROJU

STOWARZYSZENIE PRZYJACIÓŁ RYMANOWA ZDROJU

130 LAT ODKRYCIA ŹRÓDEŁ RYMANOWA ZDROJU

TOM IX 2006

Produkcja zdrojowa w początkach Zdroju Rymanów 1881-1948 /Część I/

Autorzy: *Marek Jaworski i Stanisław Nowotarski*, **Weryfikacja:** *Andrzej Uliasz*

Spis treści:

- I. Wstęp – odkrycie źródeł.
- II. Początki zdroju.
- III. Butelkowanie wód mineralnych.
- IV. Warzelnictwo soli.
- V. I-sza wojna światowa.
- VI. Okres międzywojenny.
- VII. II-ga wojna światowa.
- VIII. Okres powojenny.
- IX. Spis literatury.

1. Widokówka: Willa "pod Aniołem Stróżem" spalona podczas działań wojennych obecnie stoi tu ośrodek Zdrowia "Poziomek".

I. Wstęp – odkrycie źródeł

Właściciele dóbr Rymanowskich, hr. Anna z Działyńskich i Stanisław Potoccy, po przeprowadzce w roku 1872 z Oleszyc k/Lubaczowa, rozpoczęli pilne poszukiwania źródeł wód mineralnych. Wśród wzgórz na południe od miasta Rymanowa, podobnych do znanych już od lat 300-tu źródeł wód mineralnych w Iwoniczu Zdroju: Karola, Amelii, i Józefa. Hr. Anna rozpoczęła poszukiwania, korzystając z gościnnego pobytu w Rymanowie chemika Tytusa Sławika, przyjaciela domu. W czasie jednej z wycieczek za źródłami, wędrując od granic Iwonicza poprzez Klimkowkę i Deszno, napotkali źródła mineralne, nad brzegiem Taby, u zbiegu granic wsi Deszno, Wołuszowa i Posada Górna. Pierwszą pobieżną analizę chemiczną wody wykonał w/w pan T. Sławik stwierdzając silne stężenie oraz zawartość jodu i żelaza. Było to 16 sierpnia 1876 roku. Inne źródła pisane podają, że źródła mineralne odkrył Hr. Stanisław Potocki, jadąc konno szerokim łożyskiem rzeki Taba, jeszcze w roku 1873. Wśród zamieszkujących południową część wsi Posada Górna

	Celestyna	Tytus	Klaudia
Temperatura	+ 6.5° C	+ 8.5° C	+ 9.0° C
Ciężar gatunkowy	1.00639	1.00647	1.00656
Obfitość	48.000 ltr. na godz.	24.000 ltr. na godz.	24.000 ltr. na godz.
Dwuwęglanu so- dowego Na H CO ₃	1.31444	1.32735	1.33098
Dwuwęglanu że- lazowego Fe H ₂ (CO ₃) ₂	0.01709	0.01570	0.01831
Dwuwęgl. man- ganowego Mn H ₂ (CO ₃) ₂	ślady	ślady	ślady
Dwuwęglanu wa- pniowego Ca H ₂ (CO ₃) ₂	0.67602	0.64360	0.65958
Dwuwęgl. stron- towego Sr H ₂ (CO ₃) ₂	0.02037	0.03138	0.03432
Dwuwęglanu ba- rowego Ba H ₂ (CO ₃) ₂	0.00962	0.00428	0.00557
Dwuwęglanu ma- gnowego Mg H ₂ (CO ₃) ₂	0.17509	0.14991	0.14936
Siarkanu sodo- wego Na ₂ SO ₄	0.00340	ślady	0.00213
Krzemianu sodo- wego Na ₂ Si O ₃	0.03268	0.03205	0.03123
Boranu sodow. Na ₂ BO ₄ O ₇	ślady	ślady	ślady
Chlorku sod. Na Cl	5.95673	6.00840	6.03319
„ litowego Li Cl	0.02213	0.03094	0.02776
„ rubidowego Rb Cl	znacz. ślady	ślady	ślady
„ cezowego Cs Cl	znacz. ślady	b. zn. ślady	znacz. ślady
„ potasowego K Cl.	0.11204	0.08669	0.08559
Bromku „ K Br.	0.00660	0.00953	0.00657
Jodku „ K Jo	0.01169	0.01571	0.00788
Ciał organicznych żywicowa- tych	0.00192	0.00290	0.00303
Bezwodnika węglowego isto- tnie wol. CO ₂	0.73417 czyli 372.39 cm ³	0.79457 czyli 403.03 cm ³	0.72760 czyli 369.0 cm ³
Razem wszystkich składników na 1000 części wody	9.09399	9.15301	9.12310

2. Odbitka ówczesnej analizy wód mineralnych, po rozbiciu ujęcia na trzy źródła: „TYTUS”, „KLAUDIA”, „CELESTYNA”.

Łemków, zwanych przez miejscowych Rusinami oraz miejscowych, krążyła legenda, że źródła Rymanowskie odkryły krowy, ponieważ z położonych na nadbrzeżnych łąkach Taboru, źródłek i wysięków wodnych bydło chętnie piło wodę. Pierwszego, pełnego a drugiego z kolei rozbioru chemicznego wody ze źródeł mineralnych, dokonał w roku 1877 Prof. dr. Wesselsky- chemik wiedeński. Trzecią z kolei, poważną analizę fizykochemiczną wód mineralnych, z obudowanych i już podzielonych na trzy źródła: „Tytus”, „Klaudia” i „Celestyna” wykonał Dr. Bronisław Radziszewski w roku 1880.

II. Początki Zdroju

W roku 1877, kiedy w celu zbadania wydajności, pogłębiono źródła i utworzono sadzawkę w celu przebadania wydajności, pierwsi „kuracjusze” zaczęli już zażywać kąpiele. W tymże roku, w oparciu o skład chemiczny wody oraz przytoczone przez Dr. Dukietę wyleczenia chorób tą wodą, Galicyjskie Towarzystwo Lekarskie w Sanoku, wydało „Świadectwo”, uznające lecznicze walory wód rymanowskich. Hr. Potoccy wybudowali w tym czasie, na wprost na kamieńcu Taboru, prowizoryczne kabiny kąpielowe. Rozpoczęło się

3. Widokówka: pierwsze, drewniane jeszcze Łazienki (przed 1893).

urządzenie zakładu zdrojowego, który prowadził pijalnię wód oraz pobudowano pensjonaty z 83 pokojami gościnnymi dla kuracjuszy, a także wytyczono park zdrojowy. Grunty należące dotychczas do Łemków, przejęli Hr. Potoccy drogą zamiany bądź wykupu. Przebudowano ujęcia źródeł wg. projektu Prof. Dr. Bolesława Lutostańskiego. W roku 1883 zmarł Hr. Stanisław Potocki, a rozbudową Rymanowa Zdroju i urządzaniem zakładu zdrojowego zajął się, z dużym skutkiem jego syn, Hr. Jan Potocki.

W roku 1886 przykryto źródła stylowym kioskiem z podcieniami, wg. projektu architekta sanockiego Juliana Wdowiszewskiego, niestety nie zachowała się ani widokówka ani zdjęcie ówczesnej pijalni. W swojej bryle stanowiła budynek w rzucie kwadratu z czterema równej szerokości portykami, kryty dwoma dwuspadowymi dachami, których kalenice przecinały się pod kątem prostym.

W dniu 14 maja 1881 roku ówczesne Władze c.k. Namiestnika do L. 22,605, udzieliły Właścicielowi Uzdrowiska hr. Potockiemu, Koncesyj na publiczne użytkowanie zakładu kąpielowego. Łazienki drewniane zostały wybudowane w latach 1881-1882, później były rozbudowywane, a gruntownie przebudowane w roku 1903. Spłonęły po raz pierwszy w czasie pożaru w roku 1911. Pobudowano pierwsze Wille dla kuracjuszy, tj. Willę „pod Kościuszką” –1881- mieścił się w niej Zarząd, Apteka, restauracja i Urząd Pocztowy, Willę „pod Opatrznością”- 1881, Wille „pod Gołąbkim” – 1882, Wille „Zofia” i „Lutnia” –1882, Willę „pod Św.

4. Widokówka: pijalnia po odbudowie.

Józefem” –1884, Willę „pod Gwiazdą”- 1885 i Willę „pod Matką Boską” –1886. W latach następnych wzniesiono ; Dom „pod Góralem” , Wille „Krakus i „Globus” –1886, Willę „ Biały Orzeł”- 1887, Willę „Pogoń”- 1891, Willę „pod Aniołem Stróżem”- 1892. W roku 1893 Zdrój nawiedziła powódź, zalewając całą dolinę Taboru, zniszczyła pijalnię i zasypała źródła, które trzeba było od początku odkrywać i obudowywać. Na dodatek w Galicyji wybuchła epidemia cholery, co spowodowało przejściowe zmniejszenie się ilości gości . W roku 1882 zakład kąpielowy posiadał 11 kabin o 14 wannach, a w roku 1890 - 46 kabin o 77 wannach. W roku 1902 zakład liczył już 53 przedziały o 105- ciu wannach. Zakład kąpielowy funkcjonował wówczas, jedynie tylko w sezonie letnim od 20 czerwca do 20 września, a budynki nie były ogrzewane.

III. Butelkowanie wód mineralnych

Butelkowanie wód rozpoczął Hr. S. Potocki jeszcze w roku 1881, używając do tego celu butelek szklanych 0,75 litra z korkami. Lecznicza woda butelkowana „Tytus”, „Klaudyja” i „Celestyna”, tak jak i pozostałe produkty zdrojowe, była rozprowadzana poprzez ówczesną hurtownię we Lwowie, o nazwie „Składnica hurtowa i drobiazgowa wyłącznie tylko krajowych wód mineralnych i przetworów zdrojowych” przy ulicy Czarneckiego I. Nr 6. Jak podaje cennik jednostkowy Krajowego Związku zdrojowisk i uzdrowisk we Lwowie /rok 1913/, butelka wody mineralnej ze źródła „Kaudyji”, „Celestyny” lub „Tytusa” 3/4 litra kosztowała 60 halerzy. A oto tabelaryczne zestawienie produkcji:

Rok	Woda mineralna - produkcja sztuk flaszek
1881	700
1882	1000
1883	1300
1884	1600
1885	1550
1886	1700
1887	1650
1888	1820
1889	2000
1890	2940
1891	2650
1892	2588
1893	2200

Nalewano wodę mineralną ze wszystkich trzech źródeł do butelek w budynku tzw. „Solarni”, który w roku 1884 - tym uległ zniszczeniu przez pożar, a odbudowany został w tym samym roku już jako murowany, a rozbudowany i częściowo przebudowany stoi do dziś. W roku 1895, właściciele Uzdrowiska sprowadzili przyrządy do napełniania butelek, a także maszynę do ich korkowania. Jak podano wyżej, hurtową sprzedaż wód mineralnych i przetworów zdrojowych w Galicji zajmowała Hurtownia, prowadzona przez Krajowy Związek Zdrojowisk i Uzdrowisk, którego Prezesem był Jan hr. Potocki. Hurtownia miała za zadanie,

RYMANÓW-ZDRÓJ, Dom Zdrojowy.

5. *Widokówka; Dworzec gościnny „Kurhaus” - spalony już po II-giej wojnie światowej - z prawej strony most na potoku Czarnym.*

stworzenie konkurencji i wyparcie napojów i wyrobów masowo importowanych z zachodniej Europy /Austrii, Francji i Niemiec/.

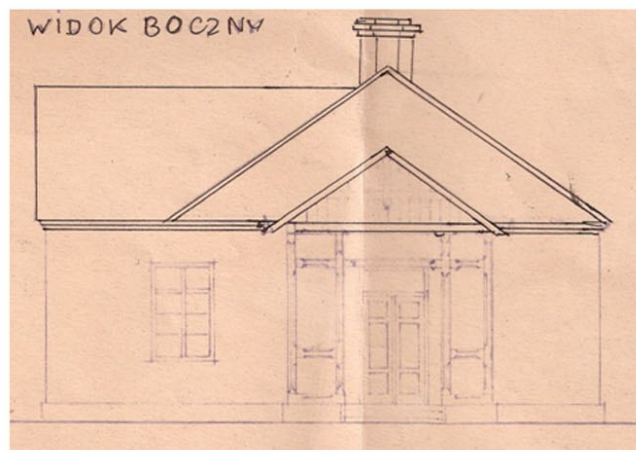
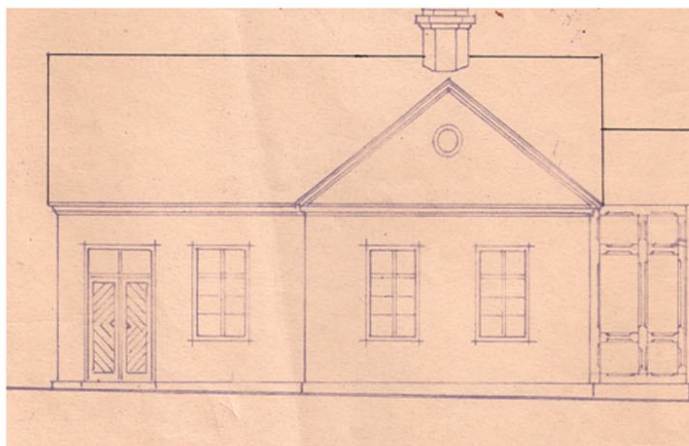
Następowała dalsza rozbudowa Zdroju; w roku 1889 wybudowany został dworzec gościnny, w roku 1892 wzniesiony został „Zarząd”, w 1894 wzniesiono willę „Zacisze”, w 1896 wille „Lira” i „Nagłowice”, w 1897 roku wybudowano „Leliwę”, w 1900 wzniesiono „Wasyłowską”, willę „Józefy” i „Krzyż”, a w 1902 roku pobudowano „Świteziankę”. Dom zdrojowy, tzw. „Kurhaus” został pobudowany w stylu modnej wówczas secesji wg projektu Eliasza Radziszewskiego.

IV. Warzelnictwo soli

Próby warzenia soli mineralnej /kapielowej/, rozpoczęto prawdopodobnie już w latach 1882-1883 i jak podaje folder uzdrowiskowy z roku 1906 – warzono od 150 – 500 kg soli rocznie, a przy okazji produkowano także powyżej 30 flaszek 3/4 litra ługu pokrystalicznego i powyżej 40 kilogramów mułu pokrystalicznego.

Rok	Woda mineralna -produkcja sztuk flaszek	Sól mineralna - ilość kg	Ług pokrystaliczny - ilość flaszek	Muł pokrystaliczny - ilość kg
1894	2000	500		
1895	2540	500		
1896	2600	500		
1897	2700	540		
1898	3000	580	70	90
1899	3500	596	78	130
1900	3600	1020	105	145
1901	4300	1418	135	165
1902	6800	1500	150	178
1903	8800	1500	180	200
1904	8900	1500	190	210
1905	8950	1500	205	250

Produkcja wody mineralnej trwała do wybuchu I-wszej wojny światowej, ale jej wielkość nie jest znana, należy jednak sądzić że nie była niższa niż w roku 1905. W okresie międzywojennym nie butelkowano już wody mineralnej i jak mi oświadczył Ś. P. Hrabia Ignacy Potocki, podczas jubileuszu pracy zawodowej w ZG NOT w Warszawie „zniszczenia uzdrowiska były tak duże ,że na uruchomienie produkcji nie było nas stać. Natomiast w dalszym ciągu warzono jodo- bromową sól mineralną. Solarnia wyposażona była w dwie panwie miedziane, opalane drzewem o pojemności około 15 hl. Ze względu na stosunkowo niską mineralizację, 0,8%, z takiego jednodobowego wsadu, uzupełnianego świeżą wodą, uzyskiwano zaledwie 25 kg soli oraz 2 litry ługu pokrystalicznego i 2-3 kg mułu pokrystalicznego. Według w/w cennika paczka 1 kg soli do kąpieli, kosztowała 3 korony, paczka 1/2 kg kosztowała jedną koronę i 50 halerzy. Paczka soli do zażywania 1/4 kg kosztowała tyle samo, natomiast butelka 3/4 litra ługu pokrystalicznego, kosztowała koronę i czterdzieści halerzy. Jeden kilogram mułu jodowo- bromowego kosztował 60 halerzy.

6. Odbitka widoku na solarnię wg. planu sytuacyjnego z akt technicznych.

V. I-sza wojna Światowa

Tuż przed wybuchem wojny Rymanów Zdrój nawiedziły pożary m. innymi dwukrotnie paliły się drewniane Łazienki, a w 1913 roku pożar zniszczył kilka drewnianych pensjonatów. Ale do niesamowitych zniszczeń doprowadziły działania wojenne, a zwłaszcza trzykrotne przejście i stacjonowanie wojsk rosyjskich generała Brusilowa. Kiedy Hr. Jan Potocki wrócił z tułaczki zastał w Zdrojowych obiektach jedną wielką ruinę, prócz złomu mebli i kup nawozu, zabrakło nawet okien i drzwi.

VI. Okres międzywojenny

Z całym wysiłkiem sił i środków bez żadnej subwencji ze strony Państwa Hr. Jan Potocki zabrał się do remontu obiektów. Budynek kąpielowy piętrowy liczył sobie 76 przestrzennych kabin, a ponownie goście do Rymanowa Zdroju zjechali na kąpiele, w roku 1926 – tym. W tymże 1926 roku w marcu, uruchomiono kocioł parowy wysokoprężny Tischbein o powierzchni ogrzewalnej 137 m², zakupiony w Towarzystwie Akcyjnym /przedtem Zakłady Skody w Pilźnie/, przez Jana Hr. Potockiego. Zakupił również dwie pompy parowe tłokowe do wody słonej, jednotłokową Worthington i dwutłokową Halle, które pompowały zmieszane wody mineralne Tytus, Klaudia i Celestyna, z trzykomorowego zbiornika z kamienia ciosanego, znajdującego się koło solarni /do zabiegów/, poprzez 4-ry zbiorniki drewniane, usytuowane na zboczu góry, nad Zakładem Kąpielowym. Ostatni ze zbiorników drewnianych /beczek/, został ze względu na wycieki zlikwidowany w 1973 roku i zastąpiony zbiornikiem stalowym, o pojemności 11 m³.

Następowała odbudowa Rymanowa Zdroju ze zniszczeń wojennych oraz dalsza rozbudowa. W roku 1927 wybudowano nowy obiekt kolonii dziecięcej, w 1929 wybudowano nowy obiekt Związku Kasy Chorych

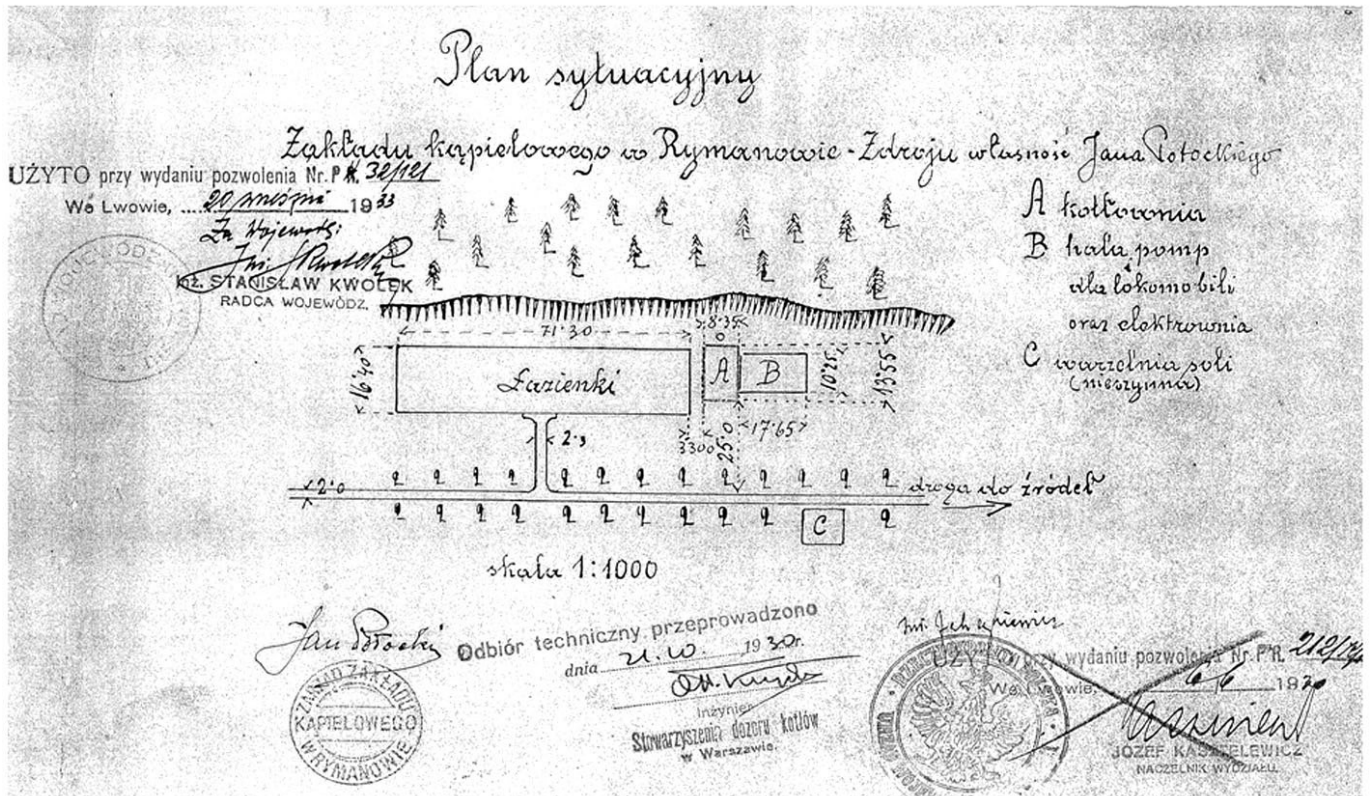

7. Widokówka ze zbiorów muzeum historycznego w Sanoku- Budynek Łazienek i kotłowni z lat międzywojennych , w lewym dolnym rogu - zbiornik wody mineralnej ogrodzony płotkiem i przykryty belkami drewnianymi .

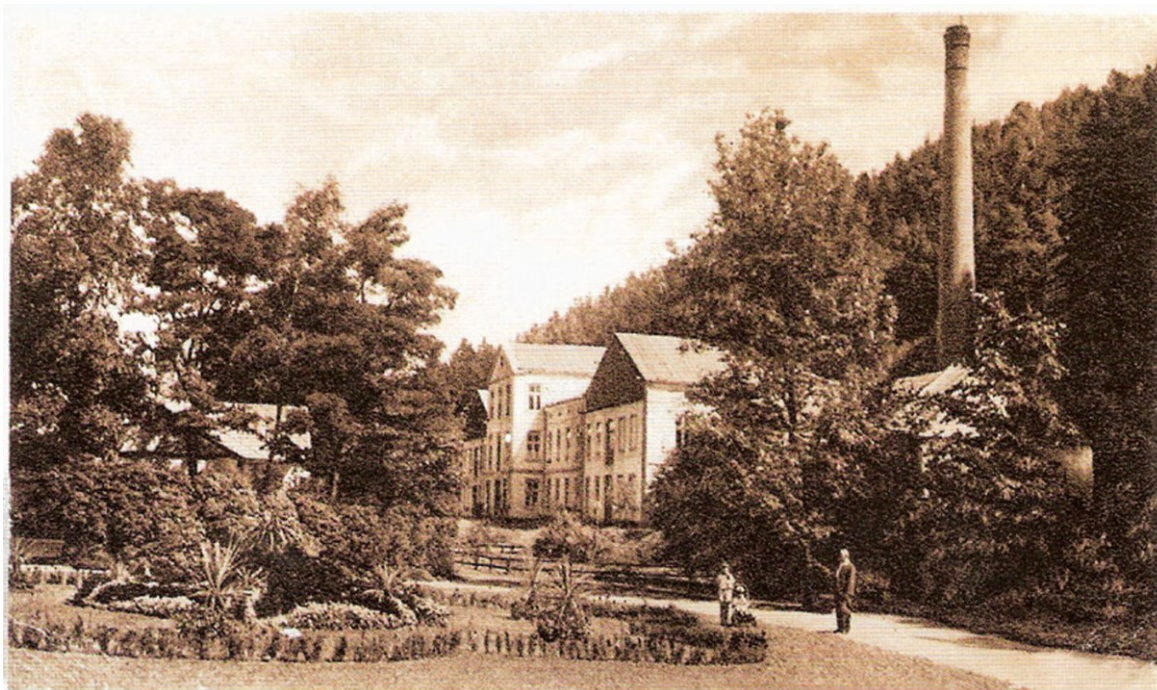
„Gozdawa”. Powstał też obiekt Polskiego Towarzystwa Higienicznego, obecnie PCK.

Bardzo trudno jednoznacznie określić, czy kontynuowano warzenie soli w okresie międzywojennym. Wg. wywiadu z Panem Stanisławem Ziajką, którego Ojciec pracował u hr. Jana, a on sam przyjaźnił się z Hr. Janem Potockim /synem Jana, obecnie przebywającym w Szwecji/, produkcji soli nie było. Pompowali często tylko ręczną pompą wodę jak powiedział do zabiegów /często pompowali /.Stanowi to pewną niekonsekwencję bo jest fizycznie niemożliwym, aby ręczną pompą dopompowywać wodę na zabiegi, a poza tym po co by były pompy parowe w kotłowni ?

Stały jednak urządzenia w solarni, także maszyna do rozlewania wody oraz pompa ręczna do pompowania wody do zbiornika w solarni. Za prowadzeniem produkcji soli przynajmniej okresowym, przemawiają jednak, opowiadania innej pracownicy Hr. Potockiego, nieco młodszej od Pana Ziajki, sezonowej kąpielowej Pani Tomkiewicz, która przypomina sobie, stojące na oknach kabin zabiegowych, różne słoiki z solą, czy

8. Odbitka planu sytuacyjnego kotłowni z 1930 roku; oryginalny podpis Jana Hr. Potockiego oraz uwaga że w tym roku solarnia nie była czynna.

9. Widokówka: widok od strony pijalni na Lazienki i kotłownię, z lewej strony wśród drzew i krzewów budynek Solarni.

jakimś gęstym żółtym płynem. Twierdzi że w solarni nigdy nie była.

W opracowaniu, A. Kędzierskiego, dotyczącym warzelnictwa soli w Iwoniczu Zdroju, jest wzmianka o zainstalowaniu w iwonickiej warzelni soli, dwóch panwi pochodzących z Rymanowa, a było to w 1948 roku. Jeżeli byłaby jednak prowadzona jakaś okresowa produkcja soli w niewielkich ilościach, którą właściciele nie chcieli się chwalić, to jednak brak jakiejkolwiek wzmianki w 4-ch folderkach reklamowych Uzdrowiskaz lat 1928 – 1938, z reklamą produktów warzelni rymanowskiej. Sól mogła być przecież rozprowadzana jedynie tylko wśród kuracjuszy zakładu, przebywający na kąpielach w Rymanowie Zdroju.

10. Zdjęcie: widok na Lazienki od strony mostu – kładki na rzece Tabor.

VII. II- ga wojna Światowa

Druga wojna Światowa przyniosła ponowne zniszczenia w Rymanowie Zdroju, a obiekty zostały doprowadzone znów do ruiny. We wrześniu 1944 roku toczyły się w okolicy krwawe boje z hitlerowcami,

a miejscowość Rymanów Zdrój została wyzwolona 20 września 1944 roku, przez wojska radzieckie i czechosłowackie w ramach operacji karpacko – dukielskiej .

Niemcy od 1941 roku prowadzili kąpiele i wczasy rehabilitacyjne dla chorych i rannych w Łazienkach, a w kotle parowym palili drzewem wycinając las na zboczu Góry Zamczyska, tuż nad kotłownią.

VIII. Okres powojenny:

2 marca 1945 roku, już po nacjonalizacji, Dyrekcja Lasów Państwowych przekazała majątek Ośrodka zdrojowego /24 budynki/ Nadleśnictwu Rymanów , w obecności pana mgr Józefa Raka – pełnomocnika Hr. Jana Potockiego. Wiele obiektów było wówczas zajętych przez Zakłady Charytatywne z Krakowa; Sióstr: Felicjanek, Albertynek i Szarytek. Protokołem tym, przydzielono też 3-ch pracowników Zarządcę- Leśniczego, Gajowego oraz Maszynistę – wieloletniego mechanika Zakładu Zdrojowego - p. Leona Stróża. 8-9 sierpnia tego roku „nastąpiło przekazanie Ośrodka Zdrojowego Rymanów Ministerstwu Zdrowia, a protokół odbiorczy przejął pierwszy Dyrektor Państwowego Zakładu Zdrojowego w Rymanowie mgr Władysław Zemlik.

Po wojnie Rymanów Zdrój przyjął pierwsze dzieci na kolonie letnie w 1947 roku. W następnych latach, kiedy jako-tako wyremontowano budynki i urządzono zakład przyrodoleczniczy, rozpoczęły się przyjazdy

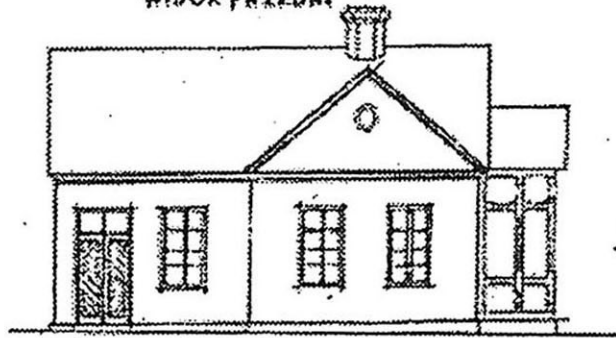
11. Zdjęcie powojenne kotła Tischbein tuż przed likwidacją i rozbiórką.

kuracjuszy. Trzeci Kierownik w urzędzonej po wojnie w solarni /warzelni/ - rozlewni wód , Pan Ryszard Szajna, prawie 20 lat młodszy od wyżej wymienionych, opowiada natomiast, że nie zastał już panwi warzelniczych, a Dyrektor Naczelny Uzdrowiska T. Urbanowicz sprowadził dwie panwie miedziane z Jastrzębia Zdroju. Na początku lat pięćdziesiątych planował on warzenie soli z wody mineralnej, jednak rozpoczął jedynie butelkowanie wód na bardzo prymitywnych urządzeniach.

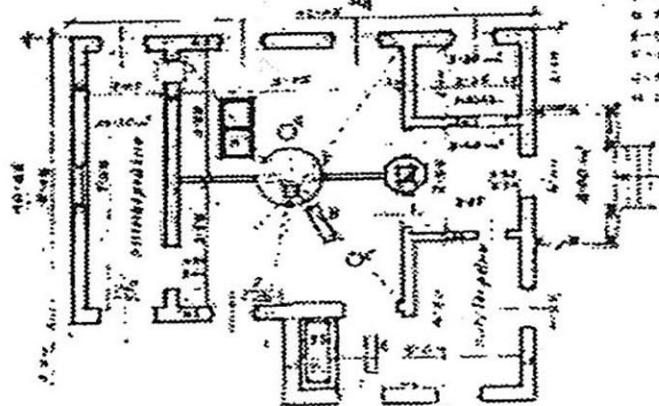
IX.Spis literatury:

- folderki reklamowe uzdrowiska
- informatory uzdrowiskowe
- oferta składnicy wód
- przewodniki ks. Rąba i mgr J. Michalaka
- materiały archiwalne Dz. Techn. Uzdrowiska
- zdjęcia i widokówki ze zbiorów St. Nowotarskiego i Uzdrowiskowego Zakładu Górniczego.

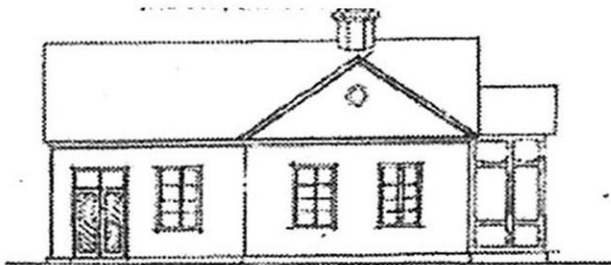
WIDOK PRZEDNI

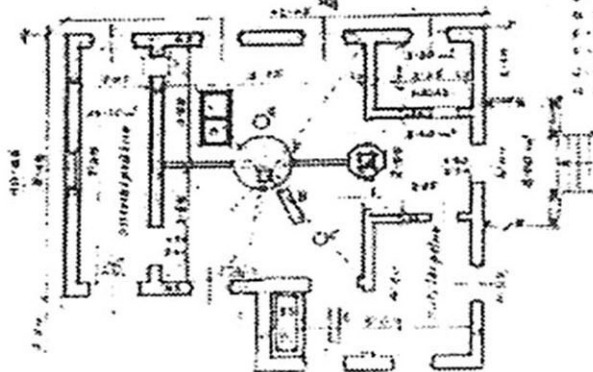
RZUT PRZYZIEMIA

- A - KUCHNIA
- B - HALENKA
- C - SALON
- D - JEDZALNIA
- E - SYPIALNIA
- F - SYPIALNIA
- G - ŁAZIENKA
- H - KUCHNIA

RZUT PRZYZIEMIA

- A - KUCHNIA
- B - HALENKA
- C - SALON
- D - JEDZALNIA
- E - SYPIALNIA
- F - SYPIALNIA
- G - ŁAZIENKA
- H - KUCHNIA

PRZEMIENIA A-B

